

ДОЦ. ДР САДУША Ф. РЕЦИЋ¹
УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА СОЦИОЛОГИЈУ

ИСПИТИВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ АСПЕКТА РОДНЕ СОЦИЈАЛИЗАЦИЈЕ СТУДЕНАТА С ОБЗИРОМ НА ПРИПАДНОСТ РОДНОЈ ГРУПИ²

САЖЕТАК. Аутор је дубинским интервјуима са студентима нишког Универзитета проверавао могућност пријемчивости за полне стереотипе и условљености полне/родне социјализације, припадношћу родној групи. Испитивани су искуство и ставови студената оба пола у вези ране полне социјализације и њој инхеретних стереотипа, стереотипа о одевању, инструментализацији сексуалности, утицају родитеља/окружења на формирање полног морала, сопственој полној социјализацији у породици, двоструким правилима за социјализацију деце различитог пола и полним/родним улогама у браку.

Кључне речи: стереотипи, социјализација, пол/род, родна социјализација.

¹ redzichilfak@gmail.com

² Рад је примљен 1. априла 2014, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 21. маја 2014.

У потрази за вредносном и нормативном структуром полног морала младих (студената), у оквиру ширег истраживања³ испитиван је однос припадности родној групи и полне/родне социјализације. Иако је спроведено истраживање квалитативно и експлоративно, односно, конципирано првенствено као дескриптивно, истраживач се упустио у покушај да постави одређена питања, ради добијања смерница за евентуална даља истраживања. Основно питање истраживања гласило је: има ли основа да се полни морал младих сматра условљеним припадношћу родној групи? Посебним питањима, изведеним из главног, приступљено је као претпоставкама у техничком смислу, те је њихова операционализација изведена на следећи начин. Да ли припадност младих родној групи условљава садржај и форму полне и родне социјализације, испитивано је преко ставова саговорника (студената и студенткиња) кроз дубински интервју⁴ о: полним стереотипима младих, израженим у полном васпитању и облачењу, експонирању полних атрибута кроз облачење младих и инструментализацији сексуалности, утицају родитеља/окужења на формирање полног морала и искустава саговорника у сопственој полној социјализацији у породици, њиховим ставовима о двоструким правилима која се односе на социјализацију деце различитог пола и полним/родним улогама у браку.

Полни стереотипи⁵ се „увлаче“ у свест појединца већ приликом најраније социјализације. Такође се „провлаче“ и кроз схватања о облачењу и понашању људи. Одевању је у нашем народу одвајкада придавана велика важност, пошто представља битан показатељ друштвеног статуса и полних улога, нарочито када су у питању жене (Гавриловић и Менковић, 1991, стр. 104, 111). Кроз историју различитих култура смењивали су се периоди када се обнављање сматрало срамотним, или пак природним, као и периоди када је друштво санкционисало мушко/женску обнављање. Често су критеријуми за нагост били двоструки за жене и

³ Истраживање је урађено за потребе докторске дисертације. Испитивани су ставови студената нишког универзитета оба пола, кроз тридесет дубинских интервјуа (петнаест са девојкама, петнаест са младићима).

⁴ Дубински интервју је започет испитивањем ставова студенткиња и студената о полним стереотипима који се провлаче кроз васпитање и рану социјализацију (поводом примера – уводног текста из новина, о полној социјализацији неоптерећеној родним улогама и стереотипима: Родитељи дали детету да бира хоће ли бити мушко или женско: <http://www.blic.rs/Slobodno-vreme/Zanimljivosti/256017/Roditelji-dali-detetu-da-bira-hoce-li-biti-musko-ili-zensko>.)

мушкарце. Зато је било важно поставити саговорницима питање о томе шта мисле о облачењу колега и колегиница, односно, испитати постоји ли још увек „двоструки полни морал у вези са голотињом” (Булох и Булох, 2004, стр. 246).

Даље је испитиван утицај родитеља и окружења на формирање полног морала младића и девојака. Наиме, нека ранија истраживања показују да млади већину информација о полности добијају од родитеља (70%), пријатеља и у школи (Димитријевић, 2011, стр. 30). Овде нас је занимало постоје ли разлике у ставовима и искуствима саговорника оба пола о утицају родитеља и окружења на формирање њиховог полног морала: са којим родитељем се разговара, који од њих има јачи утицај, који су најјачи утицаји из окружења, као и да ли родитељи усмеравају децу различитог пола на изградњу различитог полног морала.

Брак је вид култивације/регулације полног нагона, а поједини аутори сматрају да је овај нагон основа полне љубави, брака и породице (Приморац, 2007). Под браком се, у правно-социолошком смислу, подразумева друштвена институција и лични однос, друштвено допуштена сексуална заједница полова којом се регулише заједнички живот партнера и људска репродукција, те легализује потомство као њен производ (Социолошки речник, 2007, стр. 50). Зато се сматра једном од најзначајнијих друштвених установа којом човек уређује полне односе и рађање деце (Социолошки лексикон, 1982, стр. 36). Ставови о полним/родним улогама у браку су, у ствари, један од резултата полне социјализације, па су зато и они испитивани у овом одељку. Уједно су испитиване и разлике/сличности између ставова и искустава саго-

⁵ Ако стереотип окарактеришемо као тенденцију да просуђујемо о појединцу на основу крајње упрошћеног мишљења о друштвеној групи којој припада, полне стереотипе треба тражити у представама (удећењима) о особинама које се приписују припадницама женског, односно припадницима мушког рода као таквима (једноставно као припадницима полне групе), без обзира на могуће индивидуалне разлике, што представља ригидну и упрошћену слику о једнима (другима). Полни стереотипи се односе на психичке особине и понашања за која се верује да су у различитој мери заступљена код два пола, па се називају „женским”, односно „мушким”. Често подржавају традиционалне полне улоге и могу да послуже као модел социјализације деци. Као такви, они чине понашање припадника полних група предвидљивијим (Бест, 2003, стр. 11). Стереотипи представљају вид генерализације, којима људски ум тежи у организацији знања о свету што га окружује, и које су људима потребне ради лакшег сналажења у окружењу, али могу да послуже и као основа за непријатељски однос према одређеним групама (Рот, 1989, стр. 393).

ворница и саговорника о полној социјализацији у породици и ширем окружењу.

ПОЛНИ СТЕРЕОТИПИ, РАНА ПОЛНА/РОДНА СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА И РОД

Распон ставова студенткиња⁶ о васпитном поступку који не форсира полне стереотипе је следећи: осуђивање – лоше је (згражавање); неодобравање; неодобравање из практичних разлога (дете ће бити другачије, реакције окружења ће бити лоше.); амбиваленција: донекле је добро; добро је. Распон ставова студената о васпитном поступку који не форсира полне стереотипе такоређи је идентичан ставовима њихових колегиница: лоше је – осуда (са моралним гађењем); неодобравање; неодобравање из практичних разлога; амбиваленција; неслагање са толеранцијом (које би се могло сврстати у подкатогију неодобравања из практичних разлога, а овде је издвојена само ради увида у суптилну разлику, небитну за резултат анализе); амбиваленција; донекле добро; добро је.

У овом делу истраживања нема битне разлике између ставова младића и девојака⁷: њихови ставови су по смеру и интензитету готово идентични. Ставови о васпитању које не форсира родне стереотипе крећу се у распону од одлучног осуђивања, до одобравања, код саговорника оба пола⁸: као веома лоше (са згражавањем); поједини саговорници га једноставно не одобравају; неки саговорници га сматрају лошим из практичних разлога (није добро за дете: ствара збрку око родног идентитета, дете ће бити другачије, реакције окружења ће бити лоше, а дете ће трпети...);

⁶ У циљу заштите приватности саговорника, наводиће се само шифра за пол („Ж” за саговорницу, или „М” за саговорника) као и редни број интервјуа поред слова, тако да ће, на пример, Ж1 означавати саговорницу из интервјуа под бројем један...

⁷ Иако међу исказима испитаница нема ни једног са експлицитно израженом толеранцијом на васпитни поступак из примера упркос личном неслагању (чега има код испитаника), имплицитно, неке од њих (које су амбивалентне), толерисале би такву породицу у окружењу, или би је прихватиле благонаклоно, баш као и неки испитаници. Категорија „неслагања са толеранцијом”, која постоји код саговорника, а код саговорница не, могла би се, по садржају исказа третирати и као подкатогија „неодобравања из практичних разлога”. Такође, поједине саговорнице показују толеранцију на васпитање из примера, иако се са њиме лично не слажу. Стога ово не треба схватити као суштинску разлику, већ као покушај истраживача да разлучи фине несе у исказима, који по својој суштини нису различити.

поједини показују збуњеност и амбиваленцију (размишљају о добрим и лошим последицама оваквог васпитног поступка), а други толеранцију (упркос личном неслагању); један број саговорника сматра га добрим (јер не спутава дете у развитуку)⁹.

Да је неким испитаницима прихватљивије да девојчица закорачи у свет мушкараца, а да се осуђује ако се дечак понаша или облачи као женско, говори и следећи исказ:

M11: „Има пар дечака у Власотинцу, који се тако облаче, и нико од мушке популације није добар са њима, већ их малтретирају... за-

⁸ Пошто је у питању квалитативно истраживање, пажња интервјуера се усмерава како на вербалну, тако и на невербалну комуникацију као показатеље ставова и пратећих осећања (Бранковић, 2009, стр. 146; Фајгељ и остали, 2004, стр. 195; Костић, 2007, стр. 25–33). На пример, поједини саговорници су се смејали читајући текст. Један испитаник се насмејао са одобравањем, пошто му се текст веома допао, а код неколико саговорника оба пола смех је означавао неверицу. Неки саговорници су већ при самом читању реаговали негативно и бурно (мрштење, цоктање, одмахивање главом, згранути погледи, изражавање неверице), а неки су питали да ли је текст реалан, или измишљен, што указује на њихову ригидност и придржавање стереотипа у родној социјализацији.

Иначе, међу саговорницима оба пола присутна је бојазан да би дечак из примера могао да постане хомосексуалац, као и неспособност већине испитаника да раздвоје представе о полу и роду, из чега и произилазе бурне и негативне реакције на пример са којим су упознати. Скептицизам у вези могућих (или извесних) негативних реакција окружења на дечака као из примера, присутан је и код саговорница, и код саговорника. Такође, поједине девојке и младићи сматрају васпитање из примера „ограничавањем” и „спутавањем” личности (зато што родитељи „не допуштају” детету да се понаша онако „како би дечак требало да се понаша”, већ га „присиљавају” да се понаша „као девојчица”), док га други виде као ослобађајуће (јер не намеће стереотипно понашање дечаку, али му га и не брани). Дечије активности, играчке, преовлађујуће доје одеће и дечије собе, облачење, по мишљењу неких испитаника, треба да буду различите за девојчице и дечаке (на пример: водити дечака на балет, допустити му да обуче сукњу, да се нашминка, или да девојка иде у теретану и томе слично, за многе је неприхватљиво понашање), док поједини не сматрају ове аспекте важним.

⁹ Међутим, један аспект ставова, и то оних крајње негативних, на који би требало обратити пажњу, јесте интензитет моралног згражавања над „збрком око полног идентитета”, који је нешто јачи код испитиваних младића, уз употребу термина који су карактеристични за морално расуђивање. Наиме, студенти показују виши ниво моралног згражавања, у односу на онај које су показале студенткиње. Оне, и када изражавају гађење, не користе термине карактеристичне за испитанике. Саговорници користе речи попут: „срамота”, „непријатно”, „зло”, „ништа добро”, „згрожено”, а неки показују и нескривену одвратност, гађење и невербално (фацијалном експресијом, гестикулацијом). Са друге стране: „сулудо”, „глупо”, „ненормално”, „згранута” – термини су које користе девојке.

диркују и [...] ... али никоме не прија када види таквог дечака. А, мушкобањасте девојчице? Мало је другачије, ја нисам женско, али имам пар другарица које се не облаче и не понашају као мушкарци, али имају тако неке поступке. Мени то не смета. Дечази их нису задиркивали, не знам за девојчице, можда јесу. Баш је једна била са мном у одељењу, играла је фудбал са нама и било нам је супер. Нисам приметио да су је девојчице задиркивале.”

Наиме, нашем младом мушкарцу је незамисливо да особа мушког пола не усвоји мушки полни идентитет, да се не уклопи у полне стереотипе. То се сматра великом грешком. Саговорници васпитање мушког детета, које се не руководи познатим полним стереотипима тумаче као својеврсни атак на мушки полни идентитет. Западњачко друштво одувек је лакше толерисало мушкобањасту жену, него женског мушкарца. Она, на неки начин покушава да, својим понашањем, присвајањем улоге „првог” пола, заличи на мушкарца, да досегне статус мушкарца (јачег, важнијег, моћнијег), и та амбиција је у реду (до одређене границе), али он, присвајајући улогу „другог” пола, губи тај првобитни статус, постајући својеврсни издајник, губитник, који може да очекује само извргавање руглу (Булох и Булох, 2004, стр. 81). Штавише, у нашој, балканској, култури може се десити да га прозову женом. Отуда не треба да чуди што је тенденција изједначавања маскулиних и фемининих особина израженија код жена, него код мушкараца (Ајдуковић и Кљајић, 1985, стр. 81). У језику је жена често представљена једнострано и вредносно негативно. Једно од бројних појмовних значења категорије жена код нас, у којима се огледају утицаји културе и морала, јесте пежоративни однос према мушкарцу коме се оспорава мушкост: „он је права жена” (Стјепановић Захаријевски, 1999, стр. 99). Често у свакодневном говору чујемо и да оваквог мушкарца карактеришу увредљивим називом за женски полни орган (латентном импликацијом, или, можда управо узроком оваквом коришћењу језика, можемо сматрати, такође увредљиво, свођење женског бића на полни орган). Међутим, евидентна је и реакција згражавања студента над девојкама које су усвојиле неке маскулине типове понашања:

М7: „[...] Знам за примере када људи пате што немају мушку децу, па од женске праве мушку (са неодобравањем). Женско да се осећа као мушко, да иде у теретану, неприродно је, као и да се мушкарци шминкају, видео сам, згрозио сам се. Скроз погрешно, нелогично. [...] Овакво ограничавање се тиче живота!”

Требало би скренути пажњу и на немогућност већине саговорника оба пола да разлуче полни идентитет од родног – чак пол, као биолошку чињеницу, од родног идентитета, те да увиде прави смисао наведеног васпитног поступка, коме није циљ да мушко дете третира као да је женско, нити да га „претвори” у девојчицу (како неки саговорници мисле), већ да дете одрасте колико-толико ослобођено присилног деловања полних (односно родних) стереотипа. Испитаник (M2) користи аргумент да „није природно” „не бити ни мушко ни женско”, као и да је „природно” усвајати културом обликовани модел понашања и идентитет. Такође:

Ж7: „Запањена сам, не могу да разумем, зашто сам да се определи за пол, када је већ рођен као дечак. [...] ... ово је чиста глупост.”

Не мали број испитаника мисли да су родитељи буквално створили конфузију код детета по питању самог пола. Компаративна анализа исказа упућује на потребу квантитативног истраживања заступљености младих који не разлучују пол од рода (а придају велику важност полном и родном идентитету, изједначавајући их. На пример: „Овакво ограничавање се тиче живота!”, „... ко је и шта је...”), као и оних који увиђају разлику (макар нису у стању да је вербално јасно искажу) и оних који су је потпуно свесни.

Када је реч о реакцијама окружења које саговорници претпостављају у односу на пример породице из текста (који би се хипотетички дешавао у њиховом окружењу), саговорници оба пола су сагласни у томе да околина не би добро прихватила ову породицу, што је својеврстан индикатор конзервативности наше средине, тешког прихватања другачијег начина живота и рада, нарочито када су у питању полне поделе. Међу свима, издваја се један екстремно негативан став, који упућује на постојање жестоких отпора према нестереотипној родној социјализацији:

Ж4: „У мом окружењу би сматрали да би им требало одузети дете и да нису способни да буду родитељи.”

Облачење студената оцењивано је као пристojно, углавном пристojно, разнолико, понекад непристойно и непристойно.¹⁰

¹⁰ Провокативно облачење (облачење „за показивање”, као за вечерњи излазак, и облачење које, по њиховом мишљењу, открива сувише, или није адекватно улози студента – за девојке: дубоки деколтеи, мини сукње, превисоке штикле; за младиће – неприкладна обућа, као што је обућа за плажу, бермуде, шортсеви), саговорници оба пола углавном сматрају непристойним и непримерним.

Суштински проблем овде произилази из контекста. Наиме, осим пар изузетака, углавном се процењује облачење студенткиња, а у знатно мањој мери облачење студената. Ово већ указује на могуће постојање двојног полног морала по питању облачења/обнаживања, што треба даље истражити. У једном случају, саговорница је изразила сумњу у то да се пристojност облачења колега уопште може довести у питање, већ је говорила само о облачењу девојака, што је такође индикативно.

О покушајима да се испит положи истицањем полних атрибута, завођењем и сличним начинима, уместо показаним знањем, и студенткиње и студенти су проценили да: тога на њиховом факултету нема; да се о томе прича, али нису видели и доживели; да се догађа¹¹. Генерално, саговорници оба пола ово критикују, осуђују, не одобравају:

M2: „Изричито сам против тога. Колико год да је тежак испит, то није начин, то је као да продаје себе због нечега.”; M4: „Ја се са тиме не слажем, оне то раде из користи. [...]... није у реду, јер се користи сексуалност за постизање неких других циљева.”; M10: „Неке студенткиње се облаче заводљиво и то није у реду. Њихова представа и сврха... погрешна им је жеља... прибегавају средствима која нису примерена за постизање духовног или материјалног богатства.”; M15: „[...] То је крајње неморално. [...]”; Ж1: „[...] И то је проституција, зар не?” Ж6: „[...] Оне то раде само због оцена, али по мени то није оправдано. Оцену треба заслужити знањем, а не мини сукњом или деколтеом.”; Ж9: „Не би требало тако да буде, пре свега због разлике у годинама, а и сретаћемо се, треба ипак одвојити приватан живот од јавног. [...] То је на факултету проблем, а ако се спроводи на другом месту, није.”

Поједини саговорници га толеришу, ограђујући се од таквог понашања:

Ж2: „Те девојке само користе свој изглед, атрактивност, младост да добију неки поен више и слично. Лично, ја се не бих тако понашала,

¹¹ Када се говорило о коришћењу полних атрибута на факултету, помињане су само студенткиње и професори који понекада „одговоре” на провокативно облачење и понашање, а некада не. Нико није поменуо обрнут случај. Међутим, ово је донекле узроковао и сам инструмент, пошто је питање усмерено на испитивање стеротипа о студенткињи-заводници. С друге стране, саговорници су били веома отворени за дискусију на ову тему, образлагали су своја мишљења и искуства сасвим опуштено, а ипак нико није поменуо обрнуту ситуацију (пропуст испитивача је што није поставио конкретно питање).

нисам тако ни васпитана, али не желим ни њих да осуђујем.”; М3: „То не оправдам, али ми је свеједно шта неке девојке раде, јер зашто бих се мешао у њихов живот [...]?”; М12: „... нико не може да им забрани.”

Сматрају га непоштен, погрешан, неморалан... Главни аргументи су коришћење погрешног средства (инструментализација и злоупотреба сексуалности) и последице оваквог поступка, то јест – добијање оцене при чему остаје незнање.¹²

УТИЦАЈ РОДИТЕЉА И ОКРУЖЕЊА НА ФОРМИРАЊЕ ПОЛНОГ МОРАЛА И РОД

Одговори студената на питање са ким разговарају о питањима везаним за брак, полне односе, рађање и полни морал, могу се уопштити у категорије: са оба родитеља (понекада више са једним од њих, мајком, или оцем), оцем, браћом, пријатељима. Одговори студенткиња су уопштени у следеће категорије: са оба родитеља (понекада више са једним од њих), мајком, браћом и сестрама, пријатељима.

Њихова искуства углавном нису условљена припадносту полне групе, али се донекле и разликују. Испитаници који разговарају само са једним родитељем, показују склоност да се поверавају и питају за савет родитеља оног пола коме и сами припадају (осим у случајевима где се живи само са једним родитељем), што указује на праксу раздвојеног васпитања за децу различитог пола, према форми. Разговара се и са пријатељима, браћом и сестрама, али док студенткиње наводе и сестре и браћу као саговорнике, студенти нису помињали сестре као саговорнице (опет због поменути непријатности¹³ у вези разговора о полним питањима са особом супротног пола). Такође, два младића су поменула да се млади увек могу обратити и компетентним

¹² Међутим, термини које користе, унеколико су другачији. Наиме, док девојке користе изразе попут: није у реду, проституција, користољубље, патетично, није добро, неоправданост, не би требало; младићи нешто више користе термине типичне за морално расуђивање: не (иде) правим путем, јер се користи сексуалност (за постизање неких других) циљева, погрешно, непримерена средства, није добро, (треба да буду) поштене, крајње неморално, немам позитивно мишљење о томе, то није начин (да се нешто постигне), непристојно. Они користе и изразе које су употребиле девојке: није у реду, као да продаје себе (због нечега), корист. Једна студенткиња скреће пажњу на потребу раздвајања приватног живота од јавне функције, а дуга сматра да је овакво чињење проблематично само на факултету, не и у другим животним ситуацијама.

лицима (девојке не), што је, осим различитих образаца родне социјализације, можда последица следеће околности. Наиме, поједини испитаници оба пола скренули су пажњу на ригидност својих традиционалних очева, који су „затворени” за теме које се тичу полности, за разлику од мајки. Поједини искази упућују на чињеницу да (још увек) има очева који на себе преузимају стереотипну улогу храниоца породице, док мајци препуштају васпитну улогу:

Ж1: „Отац се ту држао са стране, он је био више задужен за финансирање породице.”; М10: „Са родитељима разговарам, више са мајком. Код нас је карактеристична традиционална породица за наше просторе... Отац се поставља другачије, са њиме се често не може разговарати о тим темама. То није исправно, јер мислим да треба разговарати са оба родитеља о истим темама.”; Ж10: „Са мамом говорим о свему. Причале смо о браку, рађању, чак и о полним односима. [...] Са оцем је другачије. [...] Он је 'имао чврсту реч': 'то не може тако и крај', нема више разговора о томе. [...]” (отац је ригидан и ауторитаран, није расположен за размену мишљења, инсистира на томе да се његове одлуке испоштују без дискусије).

Затвореност оца ће, изгледа, пре утицати на младу особу мушког пола (којој је непријатно да се обрати мајци), да се окрене стручном лицу, него на особу женског пола. Остаје постављено питање заступљености девојака које причају са очевима/младића који разговарају са мајкама о овим темама, што треба проверити квантитативном методом (за сада се може само претпоставити да су они заступљени у мањем проценту од оних који разговарају са родитељем истог пола).

Поједини испитаници мушког пола су тврдили да им је непријатно да разговарају са мајкама, па се обраћају очевима (што није и индикатор квалитета разговора са оцем). Став једног саговорника оцртава његову потребу за мушким саговорником, за оцем, иако је, како сам каже „отворен са мајком, у недостатку оца”:

М1: „Одрастао сам са мајком, наном и тетком, у породици без иједног мушкарца, никога да ме посаветује, тако да сам са мајком отворен, она ми увек да савет.” Други саговорник сматра неприличним разговоре са мајком, и каже М7: „... са мајком не баш, јер је женско, шкакљиво је [...]”.

¹³ М11: „Нисам био присутан када је моја сестра разговарала са мајком, није ми било пријатно да седим за столом док се са њоме воде такви разговори...”; М7: „... са мајком не баш, јер је женско, шкакљиво је. [...] Нема ко ближи да ти да савет, него родитељ и брат.”

Сличан став налазимо и код појединих испитаница, које сматрају да са оцем не могу да разговарају:

Ж6: „Не знам шта бих са њиме могла о томе да разговарам. [...] Са њоме (мајком) може да се прича о свакој теми, а са оцем не. На пример, прва менструација. [...] То није ствар која треба оца да занима.”

Поједини саговорници су указивали интервјуеру и на непријатност приликом замишљене ситуације у којој разговарају са ћеркама/саговорнице са синовима:

М4: „[...] Ја сам мушко, супрузи бих препустио женско дете. Мислим да би ми било непријатно да причам са ћерком о тим стварима. [...] На пример, не бих се усудио да причам са ћерком о првој менструацији...”; Ж5: „Мислим да би ми било непријатно да разговарам са сином о томе, а са женском децом бих причала као и моји родитељи са мном.”

Овакви искази указују на опстајање традиционалног начина васпитања (који ствара баријеру између родитеља и деце супротног пола), упркос присутном повезивању родитеља и деце и све веће емотивности и интимности међу њима, без обзира на пол, што потврђују искази девојака и младића који се поверавају родитељима оба пола и обома се обраћају у потрази за саветом.

Неки испитаници оба пола увиђају да је добро разговарати са родитељима, поједини сматрају да је добро причати са вршњацима, браћом и сестрама, док има и оних који су свесни предности и једног и другог. С једне стране, они увиђају искуство и добре намере родитеља, а са друге стране присутна је потреба да се искуство и мисли поделе и усагласе са групом вршњака и пријатеља, потреба за конформирањем (М7: „... са вршњацима се измењују мишљења, и настоји се да се оформи заједничко мишљење, па и они имају велики утицај”), али и потреба за разумевањем и солидарношћу, које родитељи, према речима појединих саговорника, понекада не умеју да пруже.

Сазнања студената и студенткиња о томе са киме разговарају њихови пријатељи и вршњаци су иста. Њихови пријатељи, као и они, разговарају са родитељима, браћом, сестрама, пријатељима и вршњацима, у зависности од тога у каквим породицама живе.

Утицај родитеља на формирање детета испитаници оба пола процењују скоро исто: мајка, као чувар морала, има већи утицај, (и у случају испитаница „природније” је обратити јој се); отац, као ауторитет у породици, има већи утицај; само поједини саго-

ворници мушког пола сматрају утицај оба родитеља једнаким, док се саговорнице увек опредељују за једног од родитеља, али овде то не представља битну разлику.

Упитани да издвоје најважнији фактор у васпитању детета, студенти и студенткиње истичу исте факторе, почев од породице (родитеља); преко мешовитог утицаја породице, медија и окружења; породице и вршњака; медија и вршњака; до медија, окружења/вршњака. Ови одговори се могу подвести под категорије: родитељи, медији, окружење, вршњаци. Има мишљења да родитељи имају најмањи утицај, али се основни ставови формирају у кругу породице; да је равномеран утицај свих фактора, али родитеља у најранијем детињству; да су најбитнији медији и вршњаци; медији па вршњаци; да је то индивидуално – у неким породицама већи утицај имају родитељи, у неким вршњаци...

ПОЛНИ СТЕРЕОТИПИ У ВАСПИТАЊУ И РОД

На питање да ли родитељи¹⁴ на исти начин васпитавају мушку и женску децу, саговорнице оба пола¹⁵ одговарали су да се деца, без обзира на пол, васпитавају и исто и различито:

Ж6: „У нашој породици су се исти савети давали мени и брату. Ја сам за ту равноправност полова, па је по мени то добро што су нас саветовали исто. Зашто би ваш син радио нешто (некој девојци), што нечији син не би радио вашој ћерки? [...] ... свакако није пријатно за оца да чује нешто такво за ћерку, а поносан је ако чује за сина. Сматрам да, ако је поносан на сина, нема разлике, да се стиди ако његова ћерка има односе.”

М10: „Некако су обазривији и заштитнички настројени према женској деци. То је лоше, као било које подвајање. [...] Просто, једно се очекује од мушкарца (сина), друго од жене (ћерке). На пример: почечи ноћних излазака. Ја нисам имао ограничено време, а моја сестра јесте. Ту се огледају предрасуде, очекивања и забринутост родитеља. [...] Често се ћерки каже да треба да се уда добро, да школа није битна. [...]”; М3: „ ... [...] Фаворизују се деца мушког пола, од стране очева. [...] То није добро, никако, јер данас има успешних

¹⁴ Дубински интервјуи наговештавају читаву лепезу елемената драстично различите родне социјализације којом се родитељи служе, као и разних аргумената у њену корист, и аргумената у корист једнаког васпитања.

¹⁵ Код саговорница је био заступљен и одговор: махом исто, али различито у неким детаљима (што се у суштини може подвести под категорију различитог, пошто није идентично).

жена, не би их требало, по којој основи да окружење искључује жене из пословног односа [...] или васпитавамо другачије од мушкараца? [...] Једно дете добије све, друго ништа. Знам случај, да отац практично малтретира ћерку, чак не воли ни да је види, а сина награђује за било шта. [...]”; М5: „Не саветују исто мене и брата, и сестру. То је оно старомодно, што већина родитеља (ради)... девојка не сме пре брака да спава са момком, а момак може да ради шта хоће [...]”; Ж4: „Можда родитељи иначе више саветују женску децу, јер се сматра да је мушко јаче, самосталније, да је мањи ризик да упадне у неку опасност, а што (при томе) може да се деси да повреди нечије женско дете...” (са видним неслагањем) „И њему може да се деси нежељена трудноћа, као и женском, али неће он бити тај који носи дете. Не само да се више разговара са женском децом, него постоје и приличне разлике у саветима. На пример, ако момак крене да мења девојке, његов отац то неће проценити као нешто лоше, али ако је ћерка, гледаће другачије на то, као да је лоше. И око избора партнера, и степена слободe која се даје детету постоје разлике: рецимо, није исто ако син дође кући у пет ујутру, или ћерка.”

Њихова су искуства, ставови и доживљаји једнаки, и крећу се од виђеног и доживљеног различитог васпитања, до истоветног. Док поједини испитаници и испитанице увиђају да је лоше то што окружење често намеће различито васпитање (сматрају да би људи различитог пола требало да буду равноправни, те осуђују различит ниво слобода које родитељи дају деци различитог пола, различит приступ по питању полних слобода, па и самог избора партнера, различита очекивања и предрасуде, што касније може да резултира и искључивањем жене из појединих, на пример, пословних односа), други сматрају да је управо то добро (због неравноправности коју доживљавају као дату, или због „суштинске”, „природне” различитости полова)¹⁶.

Овде се издваја један изузетно традиционалан став, оличење стереотпа:

Ж9: „Да имам брата, мислим да нас не би исто саветовали. [...] Да нас је иначе много лакше бити мушкарац, него жена, и можда би му дозвољавали више да излази, дуже да остаје, добио би више новца. [...] и мислим да је то до неке границе добро, што је њима више допуштено, јер мушкарац мора да прође кроз нека искуства са људима и ситуацијама, да би сутра могао своју децу да саветује и да се

¹⁶ Један испитаник искрено полази од себе, описујући „склоност мушкараца да искористе девојке”, па закључује да се деца различитог пола и не могу подједнако васпитавати.

постави правилно у вези породице. Мајка би требало више да чује из искуства других, него да сама доживи.”

Наиме, млада женска особа, студенткиња, размишља о сопственом бићу као до те мере различитом од мушког, да сама себи ускраћује право на нека животна искуства, која добровољно препушта мушкарцима. Она сматра да је жени место у кругу дома и породице. Иако жели да заврши факултет и запосли се, и сматра се модерном женом, она себе не види као равноправну са својим будућим мушкарцем, већ се а priori поставља у инфериоран положај. Очигледно, постојање родног режима утемељеног на веома асиметричним односима, улогама и очекивањима, ако је укоренено у традицији и обновљено неким новим узроцима, може бити дуготрајно и стабилно (Благојевић, 2002, стр. 294).

Ставови саговорника оба пола о томе како би васпитавали сопствену децу различитог пола крећу се у распону од истоветно, до различито, са сличном аргументацијом и истоветном потребом код појединих саговорника оба пола да тај задатак препусте родитељу дететовог пола (суштински, категорија различитог), што сагледано у контексту претходног одељка сведочи о преношењу модела раздвојеног васпитања у породици¹⁷:

M7: „Можда ће звучати шовинистички, али се другачије гледа на мушко и женско када су у питању неке ствари. Ја нисам присталица тога. [...] По питању брака и породице, ако не исто, бар приближно бих их саветовао, пуштао до истог времена да излазе, глупо ми је одвајати децу, стварати љубомору и завист, род су, најближи. То је најпоштеније и најбоље. Имам рођаке, син је могао да излази докле хоће, а цура да се врати до 12. Све то у страху да је неки мушкарац не злоупотреби, не искористи. [...] Кад неко нешто хоће да уради, урадиће, не може им се забранити на силу. Ако неко хоће да има полни однос, имаће га, то се не може спречити, то је само питање времена. Зато је нелогично да се женско дете држи везано да би се спречило нешто што је неминовно кад-тад.”; M10: „Ја бих исто васпитавао дечака и девојчицу, из љубави, јер, када некога волите, омогућавате му да се слободно развија. [...]”; Ж4: „Оно што је ис-

¹⁷ Категорије које се јављају: исто, али у раздвојеном маниру, или исто, али са различитим приступом, могу се суштински подвести под категорију различитог. Иначе, нека од постављених питања навела су саговорнике да по први пут размисле о њима, па се код једног саговорника догодила и промена става: одговорио је да би децу различитог пола различито васпитавао, а онда је, размисливши, закључио да у ствари треба усмеравати децу према њиховим склоностима, а не у зависности од пола.

правно, исправно је за обоје.”; Ж1: „... даје деци исте шансе у животу”.

Ж12: „Не бих исто васпитавала, јер већа опасност прети женском детету, што се тиче излазака и касног враћања. [...] Не знам колико је могуће исто разговарати са децом различитог пола.”; Ж3: „Више бих бринула о женском детету. [...]...мушкарци умеју да буду насилни. Више бих се распитивала о њеном дечку.”; М11: „Мислим да би требало мало више... да буде другачија прича између оца и сина о сексу, и између мајке и ћерке... може да се деси да она затрудни, и шта даље?”; М5: „Мислим да и не могу исто да се саветују. Полазим од себе, знам какви су мушкарци, а какве су девојке. Мушкарци често желе да искористе девојке, а оне нису такве нарави. Не бих васпитавао исто, мислим да је то добро. Девојке, такође мислим да имају различити приступ према мушкој и женској деци.”

Већ је из неких одговора уочљиво да и поједини саговорници примећују да би применили исти начин васпитања који су примењивали њихови родитељи. О учењу по моделу, али и некритичком прихватању традиционалног и склоности конформирању сведочи и став М8:

„Мислим да су женска деца под строжијим режимом присмотре у односу на мушку. Родитељи су мало либералнији према мушкој деци, а строжији према женској. Вероватно бих и ја тако поступао. То је наслеђе. Тако су се родитељи мојих родитеља понашали према својој деци, и њихови родитељи према њима... Можда зато што су слабији пол, па им је потребна заштита, очеви су онда заштитнички настројени, а синове пуштају да се челиче. Мени родитељи никада ништа нису забрањивали, омогућавали ми да ја бирам шта желим, никада ми за девојку нису рекли да она није за мене... Жене су некако наклоњеније синовима, а критички настројене према ћеркама, и имају према њима заштитнички став, само не у тој мери као очеви. Још ако је једина ћерка а има три брата... још је строже. Ако тежимо изједначавању права полова, не би требало тако.”

Овај саговорник је свестан противуречности између наученог, и онога што увиђа да је исправно, али је, генерално, изгледа лакше конформирати се, него поступити по савести.

Присталице равноправног васпитавања деце различитог пола истичу да раздвајање деце у овом смислу није добро. Аргументација се креће од омогућавања слободног развитка деце, до потребе за равноправношћу. Присталице различитог васпитања истичу да је добро управо различито их васпитавати, а као аргументе истичу друштвено окружење које је „опасније” по женско дете

(што се прихвата као факат), односно могућност нежељене трудноће и есенцијална, дата, различитост (неравноправност) полова. Поједини од њих истичу и да је „моћ на страни мушкараца”, те да се деца различитог пола и не могу идентично васпитавати.

Саговорници оба пола сматрају да има припадника супротног пола који би примењивали оба модела полне социјализације на своју децу различитог пола: исто, или различито васпитање. Иако су ставови саговорника оба пола о томе како би припадници супротног пола васпитавали своју децу исти (наводе се оба опције: исто и различито), назире се разлика, која неће променити закључак анализе (јер, како је наведено, генерално нема разлике у самим ставовима), али је важно осврнути се на њу. Наиме, поједине саговорнице (оне које сматрају да би младићи различито васпитавали децу) увиђају присвајање моћи од стране мушкараца и повезују њихову потребу да различито васпитавају своју децу различитог пола са преношењем модела мушке доминације на нове нараштаје. Саговорници који сматрају да би девојке различито васпитавале децу, позивају се на „дату” наклоњеност мајки мушкој деци, научену представу о различитости полова, те природом дате разлике међу половима, које се узимају као чињеница: дубоко усађена идеологија супериорности њиховог пола не дозвољава им да размотре неравномерну расподелу моћи и неоправдану неравноправност полова (овога пута у полној социјализацији у породици).

О полним улогама у браку саговорници оба пола су изнели скоро идентичне ставове (са истом или сличном аргументацијом): од става да улоге супружника треба битно да се разликују и да је то добро, до става да оне не би требало да се разликују и да је строга подела улога лоша. Чини се да често саговорници оба пола теже репродукцији већ усвојених образаца полних улога, али свест о промени ситуације их наводи да своје ставове ублаже изјавама типа: супружници би требало да се међусобно помажу. Одговори испитаника у овом делу истраживања су, изгледа, условљени ужим социјалним окружењем: да ли је студент са села, или из града, у ком делу града живи (радничко, мешовито, елитно насеље), односно ком друштвеном слоју припадају људи са којима је свакодневно у контакту, што је опет, потребно проверити квалитативним методама.

Полне улоге супружника у браку саговорници оба пола виде као различите:

Ж6: „Ја сам за то да се зна шта је чији посао, да мушкарац носи панталоне, а жена сукњу. Некад може мушкарац да ти опере судове, али не константно. Углавном бракови тако и функционишу. Треба да се зна ко је мушко, а ко женско у кући. Не кажем да мушкарац мора да буде главни у кући, али да се зна ко шта ради.”; М5: „Не знам како би било када би ти послови били изједначени. Мени се чини да је овако добро. Моји родитељи су у срећној заједници.” (мајка је домаћица); М8: „Ово је Балкан, мушкарци се сматрају јачим и способнијим, свако ко има равноправан однос са женом је папучар, знам из личног примера.”; М12: „Муж не може да пере суђе, него жена. Мора да постоји расподела послова на мушке и женске. Кога год познајем, та подела постоји у њиховим браковима. Није страшно да мушкарац опере суђе и усиса, али код нас је од давнина тако. Наравно, боље је да мушкарац помогне жени, и она њему.”; М3: „Такви су моји баба и деда. Баба је завршила само осмогодишњу школу, а мој деда је завршио два факултета и увек материјално обезбеђивао породицу, док је баба била домаћица.”; М4: „У пракси су бракови [...] сурово традиционални, са строго подељеним пословима и улогама по полу...”

Полне улоге супружника у браку саговорници оба пола виде као различите, али не и као строго подељене:

М1: „Направио бих разлику између мушких и женских послова у кући. То се само намеће. [...] Природа је тако уредила, једном дала једно, другом друго, ради равнотеже. Слажем се да мушкарац треба да зна да уради све што ради жена (опере судове, пусти машину за веш) и што се сматра женским пословима, али сматрам да мушкарац треба да буде глава породице [...] Ја, иако живим са три жене, опеглам понекад одевни предмет, оперем свој веш, поставим сто, знам све то што жене обављају по кући. Са друге стране, женама је непотребно да се баве алатом, поправкама кола, то утиче на њихову женственост. Жена треба да 'држи кућу', а мушкарац треба да зна да ту ускочи, али и да поправи, зашрафи, да буде ослонац и у интелектуалном, и у физичком погледу. [...] Мушкарац је више рационалан, а жена емотивнија. [...] Жене траже сигурност и јачину код мушкарца, да он води, а оне да буду вођене. Ако и њега треба на грбачи да носе, јадна им мајка...”; Ж12: „Подела на мушке и женске послове треба да постоји, али ако се нема времена, да се допуњују. Набоље је када се договарају.”; Ж12: „Улоге у браку се разликују. Првенствено су мушкарци образованији и новчано ситуирани, он је тај који је мушко, који ће све да јој пружи, чак и ако је она образована, тако људи живе. Данас скоро сви студирају, већина има ту могућност. Пре је била већа подела на мушке и женске послове, а сада се то мења, и мушкарци и жене раде разне послове, све више.

Ја бих волела када не могу, да муж ускочи и помогне ми, да нема предрасуде.”;

Виде их и као приближно изједначене, или изједначене, али без физички тешких послова за жене:

М4: „Муж и жена су равноправни, али ипак, нешто се препушта жени, чак оне саме траже да им се препусти вођење домаћинства, а мушкарац учествује, али већу улогу има жена у кући, иако обоје раде. И жене тако више воле. [...] Мислим да ћемо делити све послове, ја ионако живим сам, па сам навикао да све радим али ћу у браку сакрити да понешто знам да урадим, јер ми је већ и досадило тако. Нећу баш да истичем да сам спретан у кухињи. (смех)”; Ж5: „Што се тиче општих послова да, разликују се у смислу да ћу ја пре да пожурим да урадим неки женски посао, а не мушки, јер је то мени тешко. Али, не сматрам да треба баш делити послове на мушке и женске, већ да се помажу међусобно. Једноставно, да се зна ко шта боље ради.”;

Полне улоге супружника у браку саговорници оба пола виде и као изједначене:

Ж11: „... зна се шта ради жена, а шта мушкарац (у већини бракова). У мојој породици није тако. Живимо у једној кући са очевим братом и тамо се зна да је њен посао у кући и са децом, и ништа друго, а он дође са посла кући, све је спремљено, он само седне, помери се и толико, све га чека. Код нас је другачије, оцу никада није тешко да укључи усисивач, обрише прашину, опере судове, труде се и отац и мајка. Мислим да је боље ово код нас, јер отац помаже мајци, па она није толико оптерећена, јер и она има посао и ради и тамо. То боље утиче и на децу.”; Ж3: „Не би требало да постоје разлике. Обоје су људи, обоје су родитељи, способни да раде... У мојој породици родитељи подједнако раде те послове: и мој отац спрема и чисти. Не видим зашто би било другачије.”; Ж11: „Не бих волела да се послови деле на мушке и женске: ако смо у браку, онда треба доносити одлуке заједно и радити заједно. А не да ја, зато што сам жена, морам да радим у кући, перем, пеглам, чувам децу, док он само иде на посао, па када дође, све га чека спремно. [...]”; М3: „Улоге у браку не би требало да се разликују. Колико ја доприносим браку, толико треба и жена, да се договарамо. Не би требало да постоје мушки и женски послови. [...] На пример, имамо савршене куваре, као што је Џејми Оливер, па зашто онда мушкарци не би кували ручак?”

Овде се издваја екстреман, традиционалан, патријархалан став:

M13: „Улоге мужа и жене се разликују. Жене се боре за први план, што јесте добро, али сада (чуо сам једног професора на ТВ како каже да су мушкарци и жене заменили улоге: мушкарци су постали жене, и обрнуто,) мислим да треба вратити старе улоге, јер је равнотежа изгубљена (видим то у породицама), настао је општи хаос. Мушкарци су одукли сукње, а жене панталоне, отуда хаос. Жене треба поштовати, чувати, мазити, пазити, али њене су обавезе да чува и васпитава децу пре свега. Мајка и дете су веома повезани, и зато. Отац је ту, али је спореднији, чак дете треба више да поштује и воли мајку. Сада су улоге замењене, мушкарци су стављени у други план, не постављају се више као мушкарци, него како им жене кажу. Жене не чувају довољно децу због каријере, деца су 'испуштена', то виђам, нема ко да им спреми, јер жена се бави каријером, нема времена. Треба жена да има посао, али мора да обавља кућне обавезе. Мушкарац мора да буде ауторитет и да све то финансира, да би функционисало.”

Женски пандани овом ставу су:

Ж6: „Ја сам за то да се зна шта је чији посао, да мушкарац носи панталоне, а жена сукњу. [...] Треба да се зна ко је мушко, а ко женско у кући. Не кажем да мушкарац мора да буде главни у кући, али да се зна ко шта ради у кући. Не знам зашто, али мени је то нормално.”;
 Ж9: „Ја волим да ми мушкарац буде старији. [...] ... ја сам патријархална, желим да ми муж покаже прави пут, а не да ја будем вођа. Мушкарац је глава породице, а жена је врат, који се окреће за њом.”

Иако не приписује сав ауторитет мушкарцу, саговорница Ж6 је искључива по питању поделе послова у кући, баш као и саговорник чији је став изнет пре њеног. Очигледно је искључив став саговорнице Ж9 према мушкарцу као доминантном.

Следећи став је наведен да би се илустровала потреба мушкараца да за јавност они буду глава породице. Саговорница је овога свесна, као и чињенице да многе жене допуштају да односи у њиховом браку тако изгледају, иако у суштини они нису такви:

Ж7: „Мислим да треба да постоји подела послова, јер никада не можемо да будемо потпуно равноправне са мушкарцима [...] јер ми њихове не можемо да радимо (физички тешке послове). Они наше могу, и ок је да нам помажу. Мислим да им је важно да у очима других изгледа да су они глава породице, и нека тако и изгледа, али потајно се жене подједнако питају као и они. Али треба да им дозволе да пред другима то буду њихове одлуке. Мени то није битно, да ја будем глава породице. [...] Не бих мужа који би ми дозволио да радим мушке послове.”; Ж10: „Од брака до брака су различити случајеви, али још увек постоје традиционална схватања да је у браку

мушка реч последња. То је и став околине у којој живим, мада се полако мења. На пример, млађи брачни парови, иако се јавно изјашњавају у корист мушког ауторитета, у окриљу породице другачије решавају ствари. Старији су традиционалнији, мушкарац је глава породице.”

Они који примећују да је све више бракова у којима се не практикује строга, традиционална подела послова, сматрају да је узрок томе све већи број запослених жена (иако жена претежно обавља и послове у кући, и ради), као и да млади не држе заиста до традиционалне расподеле ауторитета, чак и када желе да то тако изгледа пред другима.

Полне улоге у браковима својих суграђана саговорници оба пола процењују као: различите; у већини случајева различите; махом изједначене; све више бракова не практикује строгу поделу послова, иако жена претежно обавља и послове у кући, и запослена је.

Такође, примећују и да жене не желе да раде тешке физичке, „мушке” послове, а са друге стране – очекују њихову помоћ у традиционално „женским” пословима:

Ж5: „У мом окружењу има бракова где су послови подељени, а знам и мужеве који раде све женске послове, мада су жене незаинтересоване за мушке послове, али најлепше је тамо где се сарађује и где постоји договор.”

Једна саговорница правилно уочава „оправдање” породичног насиља мужа према жени у традиционалним породицама:

Ж4: „У мом окружењу, које је традиционално [...] ако муж удари жену, она се не буну, него мисли да је вероватно то и заслужила.”

ЗАКЉУЧНА РАЗМА- ТРАЊА

Треба имати у виду да претежно дескриптивно истраживање не претендује да пружи необорива научна објашњења, већ пре може са сигурношћу да утврди одсуство каузалне повезаности¹⁸ (ово је један од разлога постављања „хипотеза” у раду у нултом обли-

¹⁸ Квалитативна истраживања јесу превасходно експлоративног и дескриптивног карактера, и често се због тога наводи да им хипотезе нису неопходне. Међутим, због сложености предмета истраживања, као и због потребе за испитивањем могуће релације између рода и садржаја/структуре полног морала, овде је постављена хипотеза, али управо из тог разлога (као и у циљу отклона истраживачевих очекивања) у нултој форми (Вујевић, 2006, стр. 87; Шушњић, 1973, стр. 131), да би потом била постављена битна питања у вези с њом, како би се прецизније одредиле теме интервјуа.

ку). Такође, истраживање спроведено квалитативним техникама не може да поткрепи генерализације, нити даје основа за расуђивање о постојању могућих тенденција/трендова, на начин на који то чине квантитативна мерења. Зато, уз свест о овим методолошким ограничењима, разматрање евентуалне условљености полне/родне социјализације и ставова о њој припадношћу родној групи, креће првенствено од тражења доказа о непостојању повезаности, а у случају да је обрнуто, закључује се о потреби постављања хипотеза и квалитативног истраживања.

Подсетимо се – у науци је добро позната чињеница да су полна и родна социјализација деце различитог пола садржајно различите и усмерене на припрему за преузимање родних идентитета и родних улога одраслих жена и мушкараца.¹⁹ Штавише, постоје модели родних улога, а хегемоним називамо оне идеално-типске, који су социјално најшире прихваћени, које већина чланова друштва перципира као најпожељније и у односу на њих интерпретира своје родно искуство (Јарић, 2006, стр. 175–176). Родне и полне улоге су, у културама савремених друштава, у многим аспектима, суштински различите и генерално чине родну групу жена маргинализованом, чиме се највише баве феминисткиње.²⁰ Међу факторима који их чине тако различитима, могу се издвојити: разлике у социјализацији мушке и женске деце, конформисање дечака и девојчица у складу са социјалним притиском, дејство очекивања у понашању мушкараца и жена и вредносних систем и ставови (Бркић, 2000, стр. 221).

Међутим, у раду није постављен задатак испитивања различитих садржаја полне и родне социјализације деце различитог пола, као ни њихове друштвене функције, ни подређености и експлоатисаности жена. Истраживачко питање се тицало могућег постојања повезаности између родне припадности младих (студената) и садржаја и форме родне социјализације.

Из представљеног дела истраживања се са сигурношћу може закључити да припадност полној групи нема утицаја на подло-

¹⁹ Погледати бројне психолошке, антрополошке и социолошке студије. На пример: Сигмунд Фројд, Ненси Чодоров, Жан Пијаже, Рут Бенедикт, Маргарет Мид, Бронислав Малиновски, Анђелка Милић, Драгана Стјепановић Захарјејевски, Вера Смиљанић, Горан Опачић...

²⁰ Погледати радове феминисткиња: Цудит Батлер, Мишел Барет, Шери Ортнер, Симон де Бовоар... О неравноправној расподели друштвене моћи између мушкараца и жена писао је и Пјер Бурдије. Такође и ауторке: Жарана Папић, Вера Гудац Додић, Марина Благојевић...

жност полним стереотипима у вези ране полне социјализације и облачења.²¹ Међу саговорницима оба пола има оних који стереотипе усвајају по инерцији, не преиспитујући их, али и оних чији ставови упућују на то да о њима размишљају критички, па и да их превазилазе. Овде су представљени ставови студенткиња и студената који се могу пронаћи у традиционалном, прелазном и савременом менталитету. Дистрибуцију би, наравно, требало проверити квантитативном методом. Суптилну разлику можда треба видети у тежњи да се више коментарише и оцењује облачење и понашање девојака, него младића, што може бити индикатор за даља истраживања диморфизма полног морала по питању облачења и обнаживања.

Може се закључити да су, када је реч о односу са родитељима, заступљена два опречна става, која су произашла из два различита, али не и у потпуности опречна менталитета: традиционалног (најочигледније израженог у ставу једне саговорнице која сматра да родитељи треба да представљају ауторитет, и да не треба причати о свему са њима, као и у потреби да се разговара са родитељем истог пола; традиционалан став родитеља „чита” се и из примедби саговорника на ригидност појединих очева) и прелазног (када се са родитељима отворено разговара и тражи савет). Међутим, нема ставова који би били окарактерисани као ставови савременог менталитета, који би подразумевао ситуацију да саговорници оба пола равноправно (подједнако) имају потребу да разговарају са родитељем како истог тако и супротног пола (у смислу да би се нека саговорница определила да разговара са оцем, и неки саговорник са мајком, те да су их одабрали према личним афинитетима, а не према полу и њему следственој улози у породици). И у случајевима када постоји потреба да се разговара са једним родитељем, то је и за студенте и за студенткиње, најчешће родитељ истог пола, што значи да се у суштини руководе истим, традиционалним принципом одабира. Генерално, ставови о утицају родитеља и окружења на формирање полног морала нису у вези са полом саговорника. Чини се да искуства саговорника оба пола зависе најпре од опште атмосфере у породици (блискости, отворености за међусобну комуникацију, одсуства традиционалне полне поделе улога у породици/емотивне удаљености од родитеља супротног пола или од оба родитеља, ри-

²¹ Разлике у појединим ставовима, које су аналитички установљене (али суштински не утичу на закључке компарације) су занемарљиве.

гидности, строге поделе полних улога у породици). У првом случају, где су оба родитеља укључена у васпитање детета и блиски су са њим/њом, односи су присни са оба родитеља, и обрнуто. Из свега претходно наведеног и образлаганог може се закључити следеће – непостојање повезаности између пола детета и раздвојеног (традиционалног) васпитања које подразумева да се мајци поверава полно васпитање женског, а оцу мушког детета, у првом случају, а с друге стране – постојање везе у представљеном другом моделу односа родитељ–дете (у породицама са традиционалном поделом полних улога и ригидним родитељима), тек треба проверити и доказати.

Полне стереотипе о васпитању и полним улогама подједнако усвајају/опиру им се и интервјуисане девојке и младићи, а њихова су искуства, неовисно од тога ког су пола, разнолика. Пол не условљава пријемчивост за стереотипе. Присутна су сва три модела: традиционални (исказан кроз потребу да се васпитање детета препусти родитељу истог пола, кроз одобравање различитог васпитања деце различитог пола и фаворизовање различитих полних улога у браку); прелазни (исказан кроз тежњу да се деца различитог пола васпитавају исто, „само са неким разликама” и да се улоге у браку уравнотеже, иако нису симетричне) и симетрични (исказан кроз критику различитог васпитања деце различитог пола, и тежњу да се деца различитог пола васпитавају исто као и кроз критиковање строго одељених брачних улога).

-
- РЕФЕРЕНЦЕ
- Ajduković, D., & Kljajić, S. (1985). Међукulturalna stabilnost femininih i maskulinih karakteristika. *Psihologija*, 18 (3–4), 81–86.
- Best, D.L. (2003). Gender Stereotypes. U C. R. Ember & M. Ember (Eds), *Encyclopedia of Sex and Gender – Men and Women in the World's Cultures*. (str. 11–25). New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Branković, S. (2009). *Metodi iskustvenog istraživanja društvenih pojava*. Beograd: Megatrend univerzitet.
- Buloh, V. L. & Buloh, B. (2004). *Seksualni stavovi*. Beograd: Fabrika knjiga.
- Vujević, M. (2006). *Uvođenje u znanstveni rad – u području društvenih znanosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Гавриловић, Љ. & Менковић, М. (1991). Одевање у функцији полног морала. *Расковник: часопис за књижевност и културу*, 17 (63–66), 103–112.
- Димитријевић, Б. (2011). Сексуалност адолесцената. У С. Стефановић Станојевић (Ур.), *Љубав, секс, млади: социо-културни и емоционални чиниоци*

ци ризичној сексуалној понашања омладине (стр. 19–37). Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета.

Kostić, P. (2007). *Psihometrija – konstrukcija, rekonstrukcija i primena psihometrijskih testova*. Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet.

Primorac, I. (2007). *Etika i seks*. Beograd: Službeni glasnik.

Rot, N. (1989). *Osnovi socijalne psihologije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Roditelji dali detetu da bira hoće li biti muško ili žensko. *Blic*, Preuzeto sa <http://www.blic.rs/Slobodno-vreme/Zanimljivosti/256017/Roditelji-dali-detetu-da-bira-hoce-li-biti-musko-ili-zensko> 2011 Окт. 28.

Mimica, A., & Bogdanović, M. (2007). *Sociološki rečnik*. Beograd: Zavod za udžbenike.

Sociološki leksikon. (1982). Beograd: Savremena administracija.

Stjepanović-Zaharijevski, D. (1999). *Moć i nemoć žene – sociološko istraživanje apsentizma*. Niš: Prosveta.

Šušnjić, Đ. (1973). *Kritika sociološke metode – uvod u metodologiju društvenih nauka*. Niš: Gradina.

Fajgelj, S., Kuzmanović, B. & Đukanović, B. (2004). *Priručnik za socijalna istraživanja*. Podgorica: CID.

SADUŠA F. REDŽIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA WITH TEMPORARY HEAD-OFFICE
IN KOSOVSKA MITROVICA, FACULTY OF PHILOSOPHY

SUMMARY

GENDER SOCIALIZATION AND SEX AFFILIATION

The author's depth interviews with students of the University of Nis checked for the possibility of receptivity to sexual stereotypes and conditioning of sexual/gender socialization by sexual group affiliation. Examined the experiences and attitudes of students of both sexes regarding early gender socialization and its characteristically stereotypes, stereotypes about dressing, instrumentalization of sexuality, the influence of parents/environment on the formation of sexual morality, own the gender socialization in the family, twin rules for the socialization of children of different gender and sex/gender roles in marriage. Belonging to the sex group has no effect on susceptibility to sexual stereotypes regarding early gender socialization and dressing. Difference may be seen in the effort to comment on and evaluate the wear behavior of girls more than a young man dressing, which may be an indicator for further research had sexual dimorphism in terms of dressing and nudity. It seems that the experience of respondents of both sexes are dependent primarily from the general family atmosphere (closeness, openness to communicate with each other, the absence of the traditional gender division of roles in the family/emotional distance from the parent of the opposite sex or of both parents, the rigidity, the strict division of gender roles in the family). In the first case, where both parents are involved in the upbringing of the child, relationships are intimate with both, and vice versa. Therefore, we can conclude about the lack of connection between the sex of the child and separated upbringing (traditional: the mother confides sexual education of women, a father of male child) in the first case, and a link to another should only check to prove it. Sex does not condition susceptibility to stereotypes about education and gender roles. Traditionally, transitional and modern attitudes are equally represented in subjects of both sexes.

KEY WORDS: stereotypes, socialization, sex/gender; gender socialization.